

MUHAMMAD RIZO OGAHIYNING HAYOTI VA IJODI

Salohiddin Anvarjonov

*Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti**Markaziy Osiyo xalqlari tarixi yo'nalishi**(arab-ingliz) guruhi 1-bosqich talabasi**Ilmiy rahbar: Raximboyev Izzat*

Annotatsiya: *Ushbu maqola mohir tarjimon, shoir va davlat arbobi Muhammad Rizo Ogahiyning hayoti va ijodiga bag'ishlangan. Maqolada tarixiy asarlar haqida ham qisqacha ma'lumot berilgan.*

Kalit so'zlar: *Qiyot qishlog'i, Munis Xorazmiy, Navoiy, Fuzuliy, Bedil, "Sevishganlar tumori" lirik devoni,*

Muhammadrizo Erniyozbek o'g'li – Ogahiy XIX asr Xorazm adabiy muhitining yirik siymolaridan biri bo'lib, Navoiydan keyin eng “ko'p va xo'b” she'r yozgan shoirlardandir. Ogahiy 1809-yil 17-dekabrda Xiva atrofidagi Qiyot qishlog'ida (Hozirgi Ogahiy nomli jamoa xo'jaligi) dunyoga kelgan. Otasi Erniyozbek vafot etgach, yosh qolgan Ogahiyning tog'asi Munis o'z tarbiyasiga oldi. Munis atrofida to'plangan ijodkorlar bo'lg'usi shoir Ogahiy ijodiga katta ta'sir qildi. Ogahiy dastlabki bilimni Munis Xorazmiydan oldi, keyinchalik Xiva madrasalarida tahsil ko'rdi. Oldin maktabda keyin Xiva madrasasida tahsil ko'rgan va arab, fors, turk tillarini puxta egallagan.²⁰

Otasidan erta ayrilgan Muhammad Rizo, tog'asi - taniqli tarixshunos va shoir Sher Muhammad ibn Amir Avazbiy mirob, adabiy tahllusi Munisning qo'lida tarbiyalanib, undan savodni o'rganadi. Keyinchalik Xiva xonligining poytaxtlaridan biridagi madrasada ta'limni davom ettirib, barcha kuchini arab va fors tillarini o'rganishga qaratadi. U bor ishtiyoqi bilan kitob mutoalasi va bilim olishga kirishadi. Katta muhabbat ila sharq xalqlarining mumtoz namoyondalari Navoiy, Fuzuliy, Bedil va boshqalarning asarlarini o'rganadi. Xonning qo'lida mirob bo'lib xizmat qiluvchi tog'asining vafotidan so'ng, bu lavozimni u egallaydi. Yer sun'iy sug'orishga asoslangan diyorda miroblik lavozimi og'ir va mas'uliyatli kasb hisoblangan. Biroq Ogahiy ilmiy va adabiy bilimlar uchun vaqt topgan. Bir kuni miroblik ishlari bo'yicha yurganida Ogahiy otdan yiqilib, oyog'ini sindirib qo'yadi. Shundan so'ng shoir yurishlardan bosh tortishga majbur bo'ladi va ona qishlog'i Qiyotda qolib, adabiy ishlar bilan shug'ullanadi. 52-55 yoshlarida Ogahiy o'zi ichiga she'rlarni olgan, bayaz.

²⁰ Зоҳидов В. Ўзбек адабиёти тарихидан. –Тошкент.

to'plami "Sevishganlar tumori" nomli devon tuzib, uni sinchkovlik bilan tahrirlaydi. Shoir tomonidan yozilgan g'azallar turlicidir. Birida toza sevgi tarannum etilsa, boshqalarida so'filik g'oyalari, uchinchisida shaxsiy kechinmalari bayon etilgan. Uning o'zbek va tojik tilidagi she'rlarida fuqarolik mavzulari - nohaqlikka norozilik, ikkiyuzlamachilikni qoralash jaranglaydi. "Sevishganlar tumori" lirik devonida Ogahiy insoniyatning yuqori tuyg'ularini tarannum etgan²¹.

Ogahiy o'zbek tiliga Nizomiy, Amir Husraf Dahlaviy, Saadi, Jomiy, Hiloliy va boshqalarning asarlarini she'riy tarjimasi bilan tanilgan. Tarjima sohasida Ogahiy chinakam yangilik yaratuvchi bo'lgan. Uning tarjimonlik qarashlari bizning davrimizning badiiy qarashlariga juda yaqin. O'zbek adabiyoti bu vaqt mobaynida tojik, ozarbayjon, turkman va boshqa adabiyotlar bilan uzviy rivojlandi. Oddiy xalq orasida Firdavsiyning "Shohnoma", Bedil she'riyati, Fuzuliyning g'azallariga ko'plab taxmislar va'zxonligini eshitish mumkin bo'lgan - bularning bari o'sha davr o'zbek adabiyotining o'ziga xos jihatlarini tashkil etgan. Ogahiy Sharq mumtoz ijodkorlarining 20 dan ziyod tarixiy va badiiy asarlarini (Sadiyning "Guliston" asari shular jumlasidan) o'zbek tiliga tarjima qilgan. Uning tarixiy asari Bayoniy tomonidan davom ettirilgan. Ogahiy 1874 yil Xivada vafot etgan²².

Ogahiyning yuksak insonparvarlik ruhi bilan sug'orilgan g'oyalari xon va shoir Feruzning siyosiy-ma'rifiy tarbiyasiga ta'sir qilgan. U tarixchi olim sifatida Xiva xonlariga, yirik tarixiy shaxslarga bag'ishlab qasidalar yozgan. Ogahiyning «Qasidai nasihat» asari Feruzga bag'ishlangan. U o'z nasihatlarida saltanatni boshqarishning yo'l-yo'riqlarini ko'rsatadi, mamlakat va xalqni adolat bilan idora etish yo'llarini belgilab beradi. Qasida masnaviy janrida yozilgan bo'lib, unda shoirning siyosiy-ma'rifiy qarashlari yorqin aks etgan.

Ogahiy fikricha, har qanday davlat boshlig'i hokimiyatni mustahkamlash uchun barcha ijobiy fazilatlarga ega bo'lishi lozim. Podshoh himmatli, shijoatli, adolatli, g'ayratli, saxovatli, hayoli, sof niyatli, madaniyatli, hamiyatli, kambag'alparvar bo'lishi zarur. Hukmdor shu fazilatlarga ega bo'lsa, uning hokimiyati kamol topadi, mamlakati farovon bo'ladi, degan fikrni ilgari suradi. Ogahiy davlatni boshqarishning yo'llarini ham ko'rsatib o'tgan. Shoirning fikricha, shoh shariat ahkomlariga qattiq amal qilmog'i lozim. U aysh-

²¹ А.Ўразбоев. Огаҳийнинг тарихий асарлари лексикаси. Т.: Мухаррир. 2013.

²² . Абдуғафуров А. Огаҳлар огаҳи. Китобда: Мухаммад Ризо Огаҳий. Ишқ аҳлининг тумори.Т.: 1999.

ishratdan, fitna va g'iybatdan, g'aflatdan, yalqovliqdan, zulm-razolatdan, chaqimchilikdan, molparastlikdan uzoq bo'lishi kerak.

Feruz Ogahiyning davlatni boshqarish to'g'risidagi maslahatlariga quloq tutgan, uning hikmatli baytlarini marmar toshlarga yozdirib, arzxonalarga qo'ydirgan, ko'p ezgu ishlarni amalga oshirgan. Shu bois ham Ogahiy tarixiy asarlari badiiy nasr sifatida hamda 19-asr Xorazm voqeligini haqqoniy aks ettiruvchi nodir tarixiy hujjatlar sifatida qimmatlidir. Ogahiy davlatni boshqarishning yo'llarini ham ko'rsatib o'tgan. Shoirning fikricha, shoh shariat ahkomlariga qattiq amal qilmog'i darkor. Aysh ishratdan, fitna va g'iybatdan, g'aflatdan, yalqovlikdan, zulmrazolatdan, chaqimchilikdan, molparastlikdan uzoq bo'lishi kerak. Xiva xoni Feruz Ogahiyning davlatni boshqarish to'g'risidagi maslahatlariga quloq tutgan, uning hikmatli baytlarini marmar toshlarga yozdirib arzxonalarga qo'ydirgan, ko'p ezgu ishlarni amalga oshirgan.²³

Bu davrda Xorazm xalqi mahalliy boylar va rus bosqinchilari zulmi ostida qolgandi. Lekin shunga qaramay xonlikda madaniy-ma'rifiy ishlar rivoj topdi. Bunda Ogahiyning ma'rifiy hissasi katta bo'ldi. Ogahiyning Feruzga bergan siyosiy saboqlari bugun ham o'z qiymatini yo'qotgan emas. Mutafakkir shoir jamiyatning insonparvarlik imkoniyatlarini oshirishning barcha yo'llaridan foydalanishga harakat qildi, hukmdorlarni adolatga, rahm-shafqatga da'vat etdi. Ogahiy Sayid muhammadxon iltimosiga binoan 1857-yilda qasida yozdi. Ogahiy Muhammad Rizo — o'zbek yozuvchisi, tarixshunos va tarjimon. Shoir va tarixshunos Munis Xorazmiyning jiyani. U o'zbeklarning yuz sulolasiga tegishli bo'lgan. Ogahiy xivalik xonlar saroyida yilnomachi va mirobi (suv taqsimlovchi) bo'lib xizmat qilgan. O'tmishdoshining mehnatini davom ettirib, Xorazmiyning solnomasini 1872 yilga qadar davom ettirgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Зоҳидов В. Ўзбек адабиёти тарихидан. —Тошкент.
2. А.Ўразбоев. Огаҳийнинг тарихий асарлари лексикаси. Т.: Мухаррир. 2013.
3. Абдуғафуров А. Огаҳлар огаҳи. Китобда: Мухаммад Ризо Огаҳий. Ишқ аҳлининг тумори.Т.: 1999.
4. Ҳаққулов И. Огаҳий шахси ва шоирлиги. Китобда: Ҳаёт, адабиёт ва абадият. Тошкент: Тафаккур, 2019.

²³ . Ҳаққулов И. Огаҳий шахси ва шоирлиги. Китобда: Ҳаёт, адабиёт ва абадият. Тошкент: Тафаккур, 2019.